

بررسی ساخت جمعیت سالمندان کشور در سال ۱۳۷۵

مهرنوش مشایخی*

مقدمه

امروزه اکثر کشورهای صنعتی، با فرآیند سالمند شدن جمعیت روبه‌رو می‌باشند. اگرچه بسیاری از کشورهای درحال توسعه در حال حاضر با چنین مسأله‌ای مواجه نیستند ولی در قرن آینده این کشورها نیز همانند کشورهای صنعتی امروز با مشکل سالمندی جمعیت روبه‌رو خواهند شد.

در نیمه اول قرن بیستم سالمندی جمعیت در اروپا، آمریکای شمالی و اقیانوسیه تا حدود زیادی افزایش یافته است. در دهه ۱۹۵۰، در حدود ۱۰ درصد جمعیت سوئد بالای ۶۵ سال بوده‌اند. بین سالهای ۱۹۵۰ و ۱۹۹۰ جمعیت کشورهای توسعه یافته گرایش بیشتری به سالمندی پیدا کرده‌اند، و اکنون در پایان دهه ۹۰ بیش از ۱۲ درصد جمعیت در اروپا و آمریکای شمالی سالمند هستند. سایر مناطق جهان به استثنای آفریقا که کماکان با افزایش باروری روبه‌روست، در حال تجربه سالمند شدن جمعیت می‌باشند.

تغییر توزیع سنی مشخص کننده پدیده سالخوردگی جمعیت است. با افزایش تعداد سالمندان نیازهای اختصاصی‌تر مربوط به سالمندی (نیازهای دارویی، نگهداری از اشخاص سالمند، تأمین مایحتاج زندگی آنها) نیز افزایش می‌یابد. هر چه درجه سالخوردگی جمعیت بالاتر رود جامعه با مشکلات بیشتری در ارتباط با سالمندان

مواجه خواهد شد. افزایش تعداد سالمندان، موجب بروز مشکلاتی در توزیع درآمد بین نسلها می‌شود.

رشد طبقه سالمند، وضع قوانین و مقررات جدیدی را در این زمینه ایجاب می‌نماید. در کشور ما ظرف ۱۰ سال آینده (تا سال ۱۳۸۵) حدود سه میلیون نفر به جمعیت سالخورده (۶۰ ساله و بیشتر) افزوده خواهد شد. همان‌گونه که تعداد افراد سالمند زیاد می‌شود، تعداد افراد خانواده کاهش یافته و ارتباطات خانوادگی تغییر می‌یابد. آینده‌نگری و تهیه راهکارهای مشخص درخصوص سالمندان کشور یکی از اقدامات اساسی است که می‌تواند موجبات افزایش رفاه حال سالمندان را فراهم کند.

در جهت تحقق این امر وجود آمار دقیق (مانند ساختار سنی، جنسی، وضع سواد، محل سکونت، بُعد خانوار، وضع اشتغال و فعالیت، توزیع استانی سالمندان و نظایر آن) و استفاده مناسب از آنها به شناخت وضعیت سالمندان در گذشته و حال کمک می‌نماید به‌گونه‌ای که بر مبنای آن می‌توان تدابیری درخصوص سالمندان اندیشید.

۱. بررسی جمعیت سالمندان در ایران

در این مقاله روند تغییرات عددی و نسبت جمعیت سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر با استفاده از آمار سرشماریهای ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مطالعه شده است. ابتدا ساخت جمعیتی سالمندان از نظر ترکیب سنی و جنسی، چگونگی وضع تأهل و سواد در سال ۱۳۷۵ مورد بررسی قرار گرفته، سپس چند مورد از شاخصهای جمعیت مثل نسبت کهنسالی و نسبت وابستگی سنی کهنسالی در سال ۱۳۷۵ مورد بررسی واقع شده است.

برای دقت بیشتر در بررسی تعداد و نسبت سالمندان کشور علاوه بر آمار سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر، آمار سالمندان ۶۵ ساله و بالاتر هم مورد بررسی قرار گرفته است.

همان‌گونه که در جدول صفحه بعد (جدول ۱) ملاحظه می‌شود طی دهه ۶۵-۱۳۵۵ اگر چه قدر مطلق تعداد سالمندان ۶۵ ساله به بالا افزایش یافته است ولی به علت رشد موالید و کاهش مرگ و میر نوزادان سهم این گروه جمعیتی از ۲/۵ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۳

درصد در سال ۱۳۶۵ کاهش یافته است. در دهه ۷۵-۱۳۶۵ با افزایش ۱/۰۹۲/۴۶۳ نفر به شمار جمعیت سالمند ۶۵ ساله و بالاتر، درصد سالمندان این گروه از ۳ درصد به ۴/۳ درصد افزایش یافته است. این مطلب مؤید این نکته است که با افزایش امید زندگی و کاهش سطح باروری، ساخت جمعیتی کشور از ساخت جوان به ساخت جمعیتی بزرگسال تغییر یافته است.

جدول شماره ۱ تعداد و نسبت سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵

سال	جمعیت	تعداد کل سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر	درصد سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر در جمعیت کل کشور	تعداد کل سالمندان ۶۵ ساله و بالاتر	درصد سالمندان ۶۵ ساله و بالاتر در جمعیت کل کشور
۱۳۵۵	۳۳/۷۰۸/۷۴۴	۱/۷۷۰/۶۱۴	۵/۲	۱/۰۶۶/۷۲۷	۲/۵
۱۳۶۵	۴۹/۴۴۵/۰۱۰	۲/۶۸۶/۳۵۰	۵/۴	۱/۵۰۱/۷۱۸	۳
۱۳۷۵	۶۰/۰۵۵/۴۸۸	۳/۹۷۸/۱۲۷	۶/۶	۲/۵۹۵/۱۸۱	۴/۳

بر اساس تقسیم‌بندی سازمان ملل متحد، کشورها دارای سه نوع ساخت جمعیتی جوان، بزرگسال و سالخورده می‌باشند. شاخص این نوع ساختار، نسبت جمعیت سالخورده ۶۵ ساله و بالاتر در کشورها می‌باشد. به این صورت که کشورهای دارای جمعیت جوان کشورهایی هستند که نسبت سالخوردگان آنها زیر ۴ درصد باشد، کشورهای دارای جمعیت بزرگسال، کشورهایی هستند که نسبت سالخوردگان آن بین ۴ تا ۶ درصد باشد و کشورهای دارای جمعیت سالخورده، کشورهایی هستند که نسبت جمعیت سالمند آنها ۷ درصد یا بیشتر باشد^(۱).

الف. توزیع سالمندان کل کشور برحسب جنس:

طبق آمار سرشماری سالهای ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، نسبت جمعیت سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر ایران به تفکیک جنس در جدول ۲ مشاهده می‌گردد. این جدول بیانگر آن است که طی سه دهه مورد مطالعه نسبت زنان سالمند به کل جمعیت سالمند از ۴۸ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۴۶ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است.

جدول شماره ۲ جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر به تفکیک جنس طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵

ساز	تعداد کل سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر	تعداد مردان سالمند	درصد مردان سالمند در کل سالمندان	تعداد زنان سالمند	درصد زنان سالمند در کل سالمندان
۱۳۵۵	۱/۷۷۰/۶۱۴	۹۲۵/۷۸۹	۵۲	۸۴۴/۸۲۵	۴۸
۱۳۶۵	۲/۶۸۶/۳۵۰	۱/۴۱۹/۷۸۰	۵۳	۱/۲۶۶/۵۷۰	۴۷
۱۳۷۵	۲/۹۷۸/۱۲۷	۲/۱۳۵/۹۵۰	۵۴	۱/۸۴۲/۱۷۷	۴۶

ب. توزیع سالمندان کل کشور برحسب شهری و روستایی طی سه دهه گذشته در جدول ۳ جمعیت کشور طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵ برحسب شهری و روستایی مشاهده می‌گردد. در حالی که در سال ۱۳۵۵، ۴۷ درصد کل جمعیت شهرنشین و ۵۲ درصد روستانشین بوده‌اند، جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر ۴۵ درصد شهری و ۵۵ درصد روستانشین بوده‌اند. طی دو دهه ۷۵-۱۳۵۵ به همان نسبت که از جمعیت روستایی کاسته شده است، از جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر روستایی نیز کاسته شده است. ۱۲ درصد افزایش سالمندان روستانشین طی دو دهه فوق عمدتاً ناشی از تغییر تعریف شهر و روستا طی سرشماریهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ می‌باشند، همچنین لوله‌کشی و وجود آب آشامیدنی سالم، گسترش بهداشت و آموزش در روستاها، آثار قابل توجهی بر افزایش امید زندگی در مناطق روستایی و کاهش تعداد سالمندان روستایی داشته است.

جدول شماره ۳ جمعیت کشور طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵ برحسب شهری و روستایی

سال	جمعیت کل کشور				جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر			
	شهری		روستایی		شهری		روستایی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۵۵	۱۵/۸۵۴/۶۸۰	۴۷	۱۷/۸۵۴/۰۶۴	۵۳	۷۹۱/۱۱۶	۴۵	۹۷۹/۴۹۸	۵۵
۱۳۶۵	۲۶/۸۴۴/۵۶۱	۵۴	۲۲/۳۴۹/۳۵۱	۴۶	۱/۳۸۸/۳۶۱	۵۲	۱/۲۸۳/۷۵۳	۴۸
۱۳۷۵	۳۶/۸۱۷/۷۸۹	۶۱	۲۳/۲۳۷/۶۹۹	۳۹	۲/۲۵۴/۲۱۱	۵۷	۱/۷۲۳/۹۱۶	۴۳

جدول ۴ بیانگر آن است که ۵۳ درصد سالمندان شهری را مردان سالمند و ۴۷ درصد سالمندان شهری را زنان سالمند تشکیل داده‌اند. در مقابل ۵۵ درصد سالمندان روستایی را مردان و ۴۵ درصد سالمندان روستایی را زنان تشکیل داده‌اند. نسبت زنان سالمند روستانشین اندکی کمتر از نسبت زنان سالمند شهرنشین می‌باشد. این نکته مؤید آن است که مرگ و میر زنان روستایی بیش از مرگ و میر زنان شهرنشین می‌باشد. همچنین در سرشماری‌ها، معمولاً شمار زنان روستایی با کم‌شماری مواجه است.

جدول شماره ۴ توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر به تفکیک جنس برحسب شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵

شمار سالمندان روستایی				شمار سالمندان شهری				تعداد کل سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر
مردان		زنان		مردان		زنان		
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۹۵۴/۵۵۲	۵۵	۷۶۹/۳۶۴	۴۵	۲/۲۵۴/۲۱۱	۳۹	۱/۱۸۱/۳۹۷	۵۳	۲/۹۷۸/۱۳۷
۱/۷۲۳/۹۱۶	کل	۱/۰۷۲/۸۱۳	کل	۲/۲۵۴/۲۱۱	کل	۱/۱۸۱/۳۹۷	کل	۲/۹۷۸/۱۳۷

ج. توزیع سالمندان کشور برحسب وضع سواد طبق سرشماری سال ۱۳۵۵، در کل سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر کشور، ۸۹ درصد

بی سواد بوده‌اند.

این رقم برای زنان سالمند ۹۵ درصد و برای مردان سالمند ۸۰ درصد بوده است. در سال ۱۳۶۵، ۸۳ درصد از جمعیت سالمندان بی سواد بوده‌اند. در حالی که در سال ۱۳۷۵ حدود ۷۷ درصد آنها بی سواد و ۲۳ درصد باسواد بوده‌اند (جدول ۵).

جدول شماره ۵ توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر به تفکیک وضع سواد طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵

سال	جمعیت کل کشور				جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر			
	باسواد		بی سواد		باسواد		بی سواد	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۵۵	۱۲/۸۷۷/۰۷۵	۴۷/۵	۱۴/۲۳۵/۷۶۹	۵۲/۵	۱۹۵/۱۸۳	۱۱	۱/۵۷۵/۳۸۱	۸۹
۱۳۶۵	۲۳/۹۱۳/۱۹۵	۶۱/۸	۱۴/۶۰۷/۶۶۸	۳۷/۷	۴۵۳/۵۵۵	۱۷	۲/۲۳۲/۷۹۵	۸۳
۱۳۷۵	۴۱/۵۸۲/۲۷۷	۸۰	۱۰/۷۱۲/۷۰۲	۲۰	۹۱۳/۱۴۵	۲۳	۳/۰۶۴/۹۸۲	۷۷

از نظر تفکیک جنسی در سال ۱۳۷۵ حدود ۵۴ درصد مردان و ۴۶ درصد زنان باسواد بوده‌اند. در حالی که این نسبتها در میان جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برای مردان ۷۶ و برای زنان ۲۴ درصد بوده است. این رقم نسبت به سطح ملی تفاوت چشمگیری دارد. (جدول ۶).

جدول شماره ۶ توزیع سالمندان بر حسب وضع سواد به تفکیک جنس، سال ۱۳۷۵

درصد	تعداد	جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر				کل کشور									
		بی سواد		باسواد		بی سواد				باسواد					
		مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن				
۵۲	۱/۶۲۴/۳۶۰	۴۷	۱/۴۴۰/۶۲۲	۲۴	۲۱۷/۸۱۷	۷۶	۶۹۵/۳۲۸	۶۲	۶/۶۴۳	۲۸	۴/۰۶۸/۸۵۴	۴۶	۱۹/۱۱۷/۵۵۹	۵۴	۲۳۲/۶۲۷

در سال ۱۳۷۵ حدود ۸۵ درصد از جمعیت شهری باسواد ۱۵ درصد بی‌سواد و در همان سال جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر شهری ۳۳ درصد باسواد و ۶۷ درصد بی‌سواد بودند. در مقابل، جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر روستایی، ۱۰ درصد باسواد و ۹۰ درصد بی‌سواد بوده‌اند (جدول ۷). ارقام فوق با ارقام سطح ملی تفاوت چشمگیری دارد (حدوداً نسبت بی‌سوادان سالمند به باسوادان سالمند ۱۲ برابر نسبت کل بی‌سوادان به باسوادان است).

جدول شماره ۷ توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع سواد به تفکیک شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵

جمعیت کل کشور				جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر			
شهری		روستایی		شهری		روستایی	
باسواد	بی‌سواد	باسواد	بی‌سواد	باسواد	بی‌سواد	باسواد	بی‌سواد
۲۷/۸۵۶/۷۲۰	۸۵	۹/۰۹۲/۹۲۲	۱۵	۱۲/۷۷۵/۵۷۷	۶۹	۶/۰۶۹/۹۹۲	۳۹
۱۲/۷۷۵/۵۷۷	۶۹	۶/۰۶۹/۹۹۲	۳۹	۲۲۶/۱۰۹	۲۳	۱/۵۱۸/۱۰۲	۶۷
۱۷۷/۰۲۶	۱۰	۱/۵۱۸/۱۰۲	۲۳	۱۷۷/۰۲۶	۱۰	۱/۵۱۸/۱۰۲	۲۳
۱/۵۲۶/۸۸۰	۰	۱/۵۲۶/۸۸۰	۰	۱/۵۲۶/۸۸۰	۰	۱/۵۲۶/۸۸۰	۰

د. توزیع استانی سالمندان کل کشور در سال ۱۳۷۵

همان‌گونه که در جدول شماره ۸ مشاهده می‌گردد، سه نوع ساخت جمعیتی جوان، بزرگسال و سالخورده در بین استانهای کشور وجود دارد. استانهای خوزستان، سیستان و بلوچستان و کهگیلویه و بویراحمد با ۳ درصد جمعیت سالمند دارای ساخت جمعیتی جوان، استانهای آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان، زنجان، همدان و یزد با ۵ درصد جمعیت سالمند دارای ساخت جمعیتی بزرگسال و استانهای گیلان، مرکزی و سمنان با ۶ درصد جمعیت سالمند به ساخت جمعیتی سالخورده نزدیک هستند. در صورتی که استانها برحسب نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر رتبه‌بندی شوند و آنها با میانگین سطح ملی (۴ درصد) مقایسه گردند نتیجه چنین خواهد بود که استانهای آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان، سمنان، گیلان، همدان و یزد بیشتر از سطح ملی و استانهای خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد و سیستان و بلوچستان کمتر از سطح ملی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر دارند.

جدول شماره ۸ توزیع استانی سالمندان کشور در سال ۱۳۷۵

ردیف	نام استان	کلیه سنین	۶۰-۶۴	۶۵+	۶۰+	%۶۰+	%۶۵+
	کل	۶۰/۰۵۵/۴۸۸	۱/۳۸۲/۹۴۶	۲/۵۹۵/۱۸۱	۳/۹۷۸/۱۳۷	۷/۶	۵
۱	آذربایجان شرقی	۳/۳۲۵/۵۴۰	۸۸/۹۰۹	۱۶۴/۷۴۹	۲۵۳/۶۵۸	۷/۶	۵
۲	آذربایجان غربی	۲/۴۹۶/۳۲۰	۵۸/۳۱۳	۱۰۱/۸۸۶	۱۶۰/۱۹۹	۶/۴	۴
۳	اردبیل	۱/۱۶۸/۰۱۱	۲۷/۲۳۲	۵۰/۲۹۲	۷۷/۵۲۴	۶/۶	۴
۴	اصفهان	۳/۹۲۲/۲۵۵	۹۳/۴۸۶	۱۸۸/۲۸۷	۲۸۱/۷۷۳	۷/۲	۵
۵	ایلام	۴۸۷/۸۸۶	۸/۳۷۱	۱۸/۱۶۸	۲۶/۴۳۹	۵/۴	۴
۶	بوشهر	۷۴۲/۶۷۵	۱۳/۲۳۵	۲۷/۸۴۹	۴۱/۰۸۴	۵/۵	۴
۷	تهران	۱۱/۱۷۶/۲۳۹	۲۵۴/۴۸۲	۴۵۹/۶۲۰	۷۱۴/۱۰۲	۶/۴	۴
۸	چهارمحال و بختیاری	۷۶۱/۱۶۸	۱۵/۱۵۷	۳۱/۸۴۶	۴۷/۰۰۳	۶/۲	۴
۹	خراسان	۶/۰۴۷/۶۶۱	۱۵۰/۲۱۷	۲۷۲/۶۵۹	۴۲۲/۸۷۶	۷	۵
۱۰	خوزستان	۳/۷۴۶/۷۷۳	۶۶/۷۰۰	۱۲۴/۶۱۹	۱۹۱/۳۱۹	۵/۱	۳
۱۱	زنجان	۱/۰۳۶/۸۷۳	۲۵/۳۰۷	۴۸/۰۵۹	۷۳/۳۶۶	۷/۰۷	۵
۱۲	سیستان و بلوچستان	۱/۷۲۲/۵۷۹	۳۴/۱۰۴	۵۰/۳۶۲	۸۴/۴۶۶	۴/۹	۳
۱۳	فارس	۳/۸۱۷/۰۳۶	۷۹/۵۵۱	۱۶۹/۸۳۷	۲۴۹/۳۸۸	۶/۵	۴
۱۴	سمنان	۵۰۱/۴۴۷	۱۳/۱۲۱	۲۸/۵۲۲	۴۱/۶۳۳	۸/۳	۶
۱۵	قم	۸۵۳/۰۴۴	۱۶/۹۸۸	۳۳/۴۱۱	۵۰/۳۹۹	۵/۹	۴
۱۶	کردستان	۱/۳۴۶/۳۸۲	۲۹/۶۰۸	۵۶/۳۰۳	۸۵/۹۱۱	۶/۴	۴
۱۷	کرمان	۲/۰۰۴/۳۲۸	۴۳/۴۹۵	۸۵/۸۲۵	۱۲۹/۳۲۰	۶/۵	۴
۱۸	کرمانشاه	۱/۷۷۸/۵۹۶	۳۹/۲۶۶	۷۳/۷۰۰	۱۱۲/۹۶۶	۶/۴	۴
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۵۴۴/۳۶۵	۱۱/۱۴۱	۱۷/۴۲۴	۲۸/۵۶۵	۵/۲	۳
۲۰	گیلان	۲۲۴/۱۸۹۶	۶۹/۵۱۳	۱۳۷/۰۹۵	۱۹۶/۶۰۸	۸/۸	۶
۲۱	لرستان	۱/۵۸۴/۴۳۴	۳۲/۶۶۵	۶۰/۸۶۷	۹۳/۵۳۲	۵/۹	۴
۲۲	مازندران	۴/۰۲۸/۳۹۶	۹۶/۳۹۱	۱۷۲/۸۴۹	۲۶۹/۲۴۰	۶/۷	۴
۲۳	مرکزی	۱/۲۲۸/۸۱۲	۳۲/۶۲۱	۶۸/۶۴۲	۱۰۲/۲۶۲	۸/۳	۶
۲۴	هرمزگان	۱/۰۶۲/۱۵۵	۲۲/۳۰۰	۴۲/۷۲۱	۶۵/۰۲۱	۶/۱	۴
۲۵	همدان	۱/۶۷۷/۹۵۷	۴۱/۱۸۶	۸۰/۱۳۵	۱۲۱/۳۲۱	۷/۲	۵
۲۶	یزد	۷۵۰/۷۶۹	۱۸/۶۸۷	۳۹/۳۲۳	۵۸/۰۱۰	۷/۷	۵

ه. توزیع سالمندان کل کشور برحسب وضع زناشویی در سال ۱۳۷۵

جدول شماره ۹ توزیع جمعیت سالمند کشور برحسب وضع زناشویی
در سال ۱۳۷۵

تعداد سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر	دارای همسر		بی همسر بر اثر فوت همسر		بی همسر بر اثر طلاق		هرگز ازدواج نکرده		اظهار نشده	
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
جمع	۳/۹۷۸/۱۲۷	۷۲/۵۲/۸۷۹/۷۰۶	۲۵/۶۱/۰۱۸/۴۷۰	۲۶/۲۱۱	۰/۶	۳۲/۵۴۹	۰/۸	۲۱/۱۹۱	۰/۵	
مردان	۲/۱۳۵/۹۵۰	۶۷/۱/۹۳۴/۸۳۴	۱۷/۱۷۱/۵۲۶	۹/۷۱۷	۳۷	۱۴/۹۱۳	۴۶	۴/۹۶۰	۰/۲	
زنان	۱/۸۴۲/۱۷۷	۹۴۴/۸۷۲	۸۳/۸۴۶/۹۴۴	۱۶/۴۹۴	۶۳	۱۷/۶۳۶	۵۴	۱۶/۲۳۱	۰/۹	

طبق نتایج به دست آمده در سرشماری سال ۱۳۷۵ از کل سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر کشور حدود ۷۲/۵ درصد دارای همسرند که ۶۷ درصد آنان مردان سالمند و بقیه (۳۳ درصد) زنان سالمند می باشند.

۹۰ درصد مردان سالمند دارای همسر می باشند و در مقابل ۵۱ درصد زنان سالمند دارای همسرند. بی همسر بودن ۲۵/۶ درصد سالمندان به خاطر فوت همسرانشان است. از این تعداد ۱۷ درصد مردان و ۸۳ درصد زنان سالمند می باشند. ۸ درصد مردان سالمند و ۴۶ درصد زنان سالمند بر اثر فوت همسر بی همسر شده اند. نسبت زنان سالمند که بی همسر بودندشان بر اثر فوت همسر می باشد تقریباً ۴/۹ برابر مردان سالمند همسر فوت شده است که هنوز بی همسرند. یکی از علل این تفاوت زیاد را می توان در بالا بودن نسبی سن مرد خانواده نسبت به همسرش دانست. دوم اینکه، بعد از فوت همسر امکان ازدواج مجدد برای مردان بیشتر از زنان است. سومین دلیل، وابستگی بیشتر زنان به فرزندانشان می باشد. ۰/۶ درصد سالمندان بر اثر طلاق بی همسر می باشند که ۳۷ درصد آنها مردان سالمند و ۶۳ درصد زنان سالمند هستند.

۰/۸ درصد سالمندان هرگز ازدواج نکرده‌اند که ۴۶ درصد آنان را مردان سالمند و ۵۴ درصد آنان را زنان سالمند تشکیل می‌دهند (جدول ۹).

و. خانوارهای معمولی با سرپرست ۶۰ ساله و بیشتر در کشور در سال ۱۳۷۵ درحالی که حدود ۵ درصد از خانوارهای معمولی کشور یک نفره می‌باشند، ۱۴/۵ درصد آنرا سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر تشکیل می‌دهند. به طوری که خانوارهای یک نفره با سرپرست مرد ۲۲ درصد و بقیه (۷۸ درصد) دارای سرپرست زن می‌باشند.

جدول شماره ۱۰ توزیع خانوارهای معمولی با سرپرست ۶۰ ساله و بیشتر برحسب تعداد خانوار

خانوارهای سالمند	نفره ۱		نفره ۲		نفره ۳		نفره ۴	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جمع	۳۵۵/۶۱۰	۱۴/۵	۶۱۳/۹۷۴	۲۵	۳۹۱/۰۵۹	۱۶	۳۱۷/۶۴۶	۱۳
مردان	۲/۰۰۷/۰۴۶	۲۲	۵۲۵/۲۴۶	۸۵	۳۵۱/۳۷۸	۹۰	۲۹۶/۸۶۸	۹۳
زنان	۴۴۹/۵۸۹	۷۸	۸۸/۷۲۸	۱۵	۳۹/۶۸۱	۱۰	۲۰/۷۷۸	۷

نفره ۵		نفره ۶		نفره ۷		نفره ۸		نفره ۹		نفره ۱۰	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۲۵۲/۸۳۹	۱۰	۱۸۷/۷۴۳	۸	۱۴۲/۲۵۶	۶	۷۷/۸۰۴	۳	۵۱/۴۱۶	۲	۶۶/۲۹۸	۲/۵
۲۴۲/۰۱۵	۹۶	۱۸۲/۱۷۱	۹۷	۱۳۸/۹۸۲	۹۸	۷۶/۳۳۶	۹۸	۵۰/۵۸۹	۹۸	۶۵/۲۲۵	۹۸
۱۰/۸۱۴	۴	۵/۵۷۲	۳	۳/۲۷۴	۲	۱۴۶۸	۲	۸۲۷	۲	۱/۰۷۳	۲

نکته جالب توجه آن است که تفاوت چشمگیری بین زنان و مردان سالمند سرپرست خانوارهای یک نفره مشاهده می‌شود. ۲۲ درصد سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر مرد، در

مقابل ۷۸ درصد سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر زن سرپرست خانوارهای یک نفره، نشانگر آن است که زنان پس از فوت همسر و یا جدایی از همسر به تنهایی سرپرستی خانوار را برعهده دارند.

۲/۵ درصد سالمندان سرپرست خانوارهای ۱۰ نفره و بیشتر می‌باشند. ۹۸ درصد خانوارهای ۱۰ نفره دارای سرپرست مرد و ۲ درصد سرپرست زن دارند.

ز. جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع فعالیت در سال ۱۳۷۵ همان‌گونه که جدول ۱۱ نشان می‌دهد از کل جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر ۳۴ درصد از نظر اقتصادی فعال و حدود ۶۶ درصد غیرفعالند.

جدول شماره ۱۱ جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع فعالیت به تفکیک جنس در سال ۱۳۷۵

اظهار نشده		غیرفعال		فعال		کل	تعداد سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر فعال
		درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۰/۴	۱۶/۷۱۹	۶۵/۳	۲/۵۹۶/۹۳۹	۳۴/۳	۱/۳۶۴/۴۶۹	۲/۹۷۸/۱۲۷	جمع
۵	۱۰/۹۶۷	۳۴	۸۲۲/۰۳۵	۶۱	۱/۳۰۲/۹۴۸	۲/۱۳۵/۹۵۰	مردان
۰/۷	۵/۷۵۲	۹۶	۱/۷۷۴/۹۰۴	۲/۳	۶۱/۵۲۱	۱/۸۴۲/۱۷۷	زنان

توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب جنس نشان می‌دهد درحالی‌که از کل مردان ۶۰ ساله و بیشتر ۶۱ درصد فعال می‌باشند این رقم در مورد زنان به ۳/۳ درصد کاهش می‌یابد (جدول ۱۱).

جدول شماره ۱۲ جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع اشتغال به تفکیک جنس در سال ۱۳۷۵

بیکار		شاغل		کل	تعداد سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر فعال از نظر اقتصادی
درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۸/۴	۱۱۴/۴۹۸	۹۱/۶	۱/۲۴۹/۹۷۱	۱/۳۶۴/۴۶۹	جمع
۸/۵	۱۱۰/۴۶۶	۹۱/۵	۱/۱۹۲/۴۸۲	۱/۳۰۲/۹۴۸	مردان
۶/۵	۴/۰۳۲	۹۳/۵	۵۷/۴۸۹	۶۱/۵۲۱	زنان

در صورتی که جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر فعال را برحسب شاغل و بیکار مورد بررسی قرار دهیم، ملاحظه خواهیم کرد که از کل جمعیت ۹۱/۶ درصد شاغل و ۸/۴ درصد بیکار می‌باشند. ارقام مذکور برای مردان به ترتیب ۹۱/۵ درصد شاغل و ۸/۵ درصد بیکار و در مورد زنان ۹۳/۵ درصد شاغل و ۶/۵ درصد بیکار می‌باشند. (جدول ۱۲)

ح. جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع اشتغال

همان‌گونه که در جدول ۱۳ مشاهده می‌شود اکثر سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر کارکنان مستقل (حدود ۷۷ درصد) می‌باشند. حدود ۹۷ درصد، مردان سالمند و ۳ درصد زنان سالمند برای انجام فعالیت‌های خود مزد و حقوقی دریافت نمی‌کنند و مزد و حقوق بگیری در استخدام ندارند.

نکته قابل توجه آن است که در مقابل ۱۶ درصد مردان سالمند که کارکنان فامیلی بدون مزد می‌باشند حدود ۸۴ درصد زنان سالمند کارکنان فامیلی بدون مزد می‌باشند.

جدول شماره ۱۳ جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر برحسب وضع اشتغال در سال ۱۳۷۵

کارکنان فامیلی بدون مزد		مزد و حقوق بگیران		کارکنان مستقل		کارفرمایان		سالمند	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۱/۵	۱۷۳/۳۲	۱۴/۷	۱۶۵/۰۶۱	۷۷	۸۶۶/۱۲۰	۶/۸	۷۶/۰۷۲	۱/۱۲۴/۵۸۵	جمع
۱۶	۲/۷۸۹	۹۵/۵	۱۵۷/۶۱۳	۹۷	۸۴۲/۸۹۱	۹۷	۷۳/۶۸۰	۱/۰۷۶/۹۷۴	مردان
۸۴	۱۴/۵۴۳	۴/۵	۷/۴۴۷	۳	۲۳/۲۲۹	۳	۲/۳۹۲	۴۷/۶۱۱	زنان

در بین سالمندان غیرفعال از نظر اقتصادی (جدول ۱۴)، حدود ۹۸/۳ درصد زنان سالمند خانه‌دار و در مقابل ۱/۷ درصد مردان خانه‌دار می‌باشند. ۳۰ درصد سالمندان دارای درآمد بدون کار می‌باشند. در مقابل ۷۲/۵ درصد مردان سالمند دارای درآمد بدون کار ۲۷/۵ درصد زنان سالمند دارای درآمد بدون کار می‌باشند، این درحالی است که ۹۶ درصد زنان ۶۰ ساله و بیشتر غیرفعالند (جدول ۱۴).

جدول شماره ۱۴ جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر غیرفعال به تفکیک وضع فعالیت برحسب جنس در سال ۱۳۷۵

سایر		دارای درآمد بدون کار		خانه‌دار		محصل		جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر غیرفعال
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۵/۵	۴۰۱/۸۰۲	۳۰	۷۷۹/۳۱۱	۵۴/۱	۱/۴۰۶/۱۹۶	۰/۴	۹/۶۳۰	۲/۵۹۶/۹۳۹
۵۷	۲۲۸/۱۲۰	۷۲/۵	۵۶۵/۱۹۶	۱/۷	۲۴/۱۳۹	۴۸	۴/۵۸۰	۸۲۲/۰۲۵
۴۳	۱۷۳/۶۸۲	۲۷/۵	۲۱۴/۱۱۵	۹۸/۳	۱/۳۸۲/۰۵۷	۵۲	۵/۰۵۰	۱/۷۷۴/۹۰۴

۲. توزیع سالمندان کل کشور برحسب بخش فعالیت در سال ۱۳۷۵

در سال ۱۳۷۵ حدود ۹۰ درصد سالمندان ۶۰ ساله و بالاتر کشور در بخش خصوصی مشغول به کار بوده‌اند (جدول ۱۵). این مطلب مؤید آنست که افراد پس از رسیدن به سن بازنشستگی برای تأمین معاش خود در بخش خصوصی مشغول بکار می‌شوند. از نظر اشتغال در بخش خصوصی بین مردان و زنان سالمند تفاوت چشمگیری مشاهده می‌شود. درحالی‌که ۹۰ درصد مردان سالمند در بخش خصوصی شاغلند، این رقم در مورد زنان سالمند به ۸۲ درصد می‌رسد.

جدول شماره ۱۵ شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر به تفکیک جنس برحسب بخش فعالیت در سال ۱۳۷۵

شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر	بخش خصوصی		بخش عمومی		بخش تعاونی		کل	اظهار نشده
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
جمع	۱/۲۴۹/۹۷۱	۹۰	۹۲/۲۸۹	۷/۴	۳/۰۴۹	۰/۲	۳۰/۰۴۸	۲/۴
مردان	۱/۱۹۲/۴۸۲	۹۰	۸۴/۶۲۰	۷	۲/۸۲۷	۰/۳	۲۸/۰۶۱	۲/۷
زنان	۵۷/۴۸۹	۸۲	۷/۶۶۹	۱۳	۲۲۲	۰/۴	۱/۹۸۷	۴/۶

۷/۴ درصد شاغلان سالمند در بخش عمومی اشتغال دارند. این ارقام در مورد مردان ۷ درصد و در مورد زنان ۱۳ درصد می‌باشد.

الف. سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر فعال به تفکیک شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵ در سال ۱۳۷۵ حدود ۸/۸ درصد جمعیت فعال را سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر تشکیل داده‌اند. ۵۷ درصد فعالان سالمند در نقاط شهری ساکن و ۴۳ درصد آنها در نقاط روستایی ساکن می‌باشند (جدول ۱۶).

جدول شماره ۱۶ سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر فعال به تفکیک شهری و روستایی

سالمندان فعال ساکن در نقاط روستایی		سالمندان فعال ساکن در نقاط شهری		سالمندان ۶۰ ساله و بیشتر فعال		کل فعالان در سال ۱۳۷۵
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۴۳	۱/۷۱۰/۶۶۲	۵۷	۲/۲۵۴/۲۱۱	۸/۸	۳/۹۷۸/۱۲۷*	۴۵/۲۵۶/۶۱۹

* اختلاف در سرجمع‌ها به علت نادیده گرفتن جمعیت غیر ساکن می‌باشد.

۸۴ درصد سالمندان شهری و ۹۴/۵ درصد سالمندان روستایی در بخش خصوصی به‌کار اشتغال دارند. ۱۲/۷ درصد سالمندان شهری در بخش عمومی و ۳/۲ درصد سالمندان روستایی در بخش عمومی شاغلند (جدول ۱۷).

جدول شماره ۱۷. شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر برحسب بخش خصوصی و عمومی به تفکیک شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵

شاغلان ۶۰ ساله و بالاتر	کل	بخش خصوصی		بخش عمومی		بخش تعاونی		اظهار نشده	
		درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
جمع	۱/۲۴۹/۹۷۱	۹۰	۱/۱۲۴/۵۵۵	۷/۴	۹۲/۲۸۹	۰/۲	۳/۰۴۹	۲/۴	۳۰/۰۴۸
شهری	۵۴۷/۳۰۳	۸۴	۴۶۰/۴۰۸	۱۲/۷	۶۹/۶۶۸	۰/۳	۱/۸۵۷	۳	۱۵/۳۷۰
روستایی	۶۹۴/۷۹۲	۹۴/۵	۶۵۶/۴۵۱	۳/۲	۲۲/۵۹۶	۰/۲	۱/۱۹۰	۲/۱	۱۴/۵۵۵

همان‌گونه که در جدول ۱۷ مشاهده می‌شود، شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر شهری در بخش عمومی، حدود ۳ برابر شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر روستایی در این بخش می‌باشند و بالعکس، شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر روستایی حدود ۱۱ درصد بیش از شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر شهری در بخش خصوصی شاغل می‌باشند.

ب. شاخصهای جمعیتی سالمندان در سال ۱۳۷۵

برای بررسی شاخص جمعیتی سالمندان از سه شاخص نسبت وابستگی سنی سالمندی (بار تکفل نظری)، نسبت سالمندان به کم سالان و نسبت وابستگی کل استفاده می‌شود.

- شاخص نسبت وابستگی سنی سالمندان (بار تکفل نظری)

برای محاسبه شاخص نسبت وابستگی سنی سالمندان از فرمول:

$$\frac{P_{(65+)}}{P_{(15-64)}} \times 100$$

استفاده شده است.

محاسبه آن برای سال ۱۳۷۵ برابر است با:

$$\frac{2595181}{33702406} \times 100 = 7/7$$

این رقم نشانگر آنست که در برابر هر ۱۰۰ نفر افراد واقع در سن فعالیت (۱۵-۶۴) ساله (تعداد ۷/۷ نفر سالمند (۶۵ ساله و بالاتر) وجود دارد.

این نسبت در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ به ترتیب زیر بوده است:

$$\frac{1186470}{17512911} \times 100 = 6/8$$

و

$$\frac{1501718}{25445562} \times 100 = 5/9$$

روند کاهش این نسبت در دهه ۶۵-۱۳۵۵ به دلیل افزایش مولید و کاهش مرگ و میر کودکان به ویژه در دهه فوق بوده است. روند روبه افزایش این رقم در دهه ۷۵-۱۳۶۵ به دلیل افزایش امید زندگی بوده است.

- شاخص نسبت سالمندان به کم سالان

برای محاسبه شاخص نسبت سالمندان به کم سالان از فرمول:

$$\frac{P_{(65+)}}{P_{(0-14)}} \times 100$$

استفاده می‌شود، محاسبه آن برای سال ۱۳۷۵ برابر است با

$$\frac{2595181}{15009363} \times 100 = 17/3$$

یعنی در برابر هر ۱۰۰ نفر کودک زیر سن فعالیت حدود ۱۷ نفر سالمند ۶۵ ساله و بالاتر در جامعه وجود دارد. این نسبت برای سال ۱۳۶۵ برابر با ۶/۶ بوده که این تفاوت ناشی از کاهش میزان مولید در دهه ۷۵-۱۳۶۵ می باشد.

شاخص وابستگی کل (بار تکفل واقعی)

برای محاسبه این شاخص از فرمول زیر استفاده شده است

$$\frac{P_{(0-14)} + P_{(65+)} + P_{NA}}{P_A} \times 100$$

که در آن

P_{NA} = جمعیت غیرفعال

P_A = جمعیت فعال

وابستگی کل در سال ۱۳۷۵ برابر است با:

$$\frac{(15009363) + (2595181) + (28821959)}{16027223} \times 100 = 290$$

این رقم مؤید آنست که در کشور ما هر نفر که در سن فعالیت است علاوه بر خود، باید تعداد ۳ نفر دیگر را از نظر اقتصادی تأمین کند.

نتیجه گیری:

۱. افزایش امید زندگی و کاهش سطح باروری موجب بالا رفتن شمار سالمندان ۶۵ ساله و بیشتر در جمعیت کل کشور و گرایش ساخت جمعیتی کشور از ساخت جوان به بزرگسال شده است.
۲. طی سه دهه گذشته درصد سالمندان مرد نسبت به سالمندان زن رو به کاهش بوده است.
۳. طی سه دهه گذشته، درصد سالمندان شهری نسبت به سالمندان روستایی افزایش یافته است.
۴. در سال ۱۳۷۵ شمار مردان ۶۰ ساله و بیشتر باسواد سه برابر زنان سالمند روستایی باسواد می باشد.

۵. از نظر ساخت جمعیتی استانهای کشور به سه دسته تقسیم می‌شوند. استانهای خوزستان، سیستان و بلوچستان و کهگیلویه و بویراحمد با ۳ درصد جمعیت سالمند دارای ساخت جمعیتی جوان، استانهای آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان، زنجان، همدان و یزد با ۵ درصد جمعیت سالمند دارای ساخت جمعیتی بزرگسال و استانهای گیلان، مرکزی و سمنان با ۶ درصد جمعیت سالمند به ساخت جمعیتی سالخورده نزدیکتر هستند.
۶. ۹۰ درصد مردان سالمند دارای همسر و در مقابل ۵۱ درصد زنان سالمند دارای همسرند.
۷. نسبت زنان سالمند که بی‌همسر بر اثر فوت همسر می‌باشند تقریباً $\frac{4}{9}$ برابر مردان سالمند همسر فوت شده می‌باشد.
۸. در خانوارهای معمولی با سرپرست ۶۰ ساله و بیشتر، ۲۲ درصد سالمندان مرد و ۷۸ درصد سالمندان زن سرپرستی خانوارهای یک نفره را برعهده دارند و بالعکس ۹۸ درصد سالمندان مرد و ۲ درصد سالمندان زن سرپرست خانوارهای ۱۰ نفره می‌باشند.
۹. $\frac{93}{4}$ درصد زنان فعال از نظر اقتصادی، شاغل و $\frac{6}{6}$ درصد آنها بیکارند.
۱۰. $\frac{91}{6}$ درصد مردان ۶۰ ساله و بیشتر فعال از نظر اقتصادی شاغل و $\frac{8}{4}$ درصد آنها بیکارند.
۱۱. در بین سالمندان دارای درآمد بدون کار حدود $\frac{72}{5}$ درصد مردان و $\frac{27}{5}$ درصد زنان سالمند می‌باشند.
۱۲. حدود ۸۴ درصد کارکنان سالمند فامیلی بدون مزد زنان و ۱۶ درصد مردان می‌باشند.
۱۳. ۹۷ درصد کارفرمایان سالمند مرد و فقط ۳ درصد آنان زن می‌باشند.
۱۴. سالمندان پس از رسیدن به سن بازنشستگی برای تأمین معاش خود در بخش خصوصی مشغول به کارند.
۱۵. ۹۲ درصد سالمندان شاغل در بخش عمومی مردان ۶۰ ساله و بالاتر و فقط ۸ درصد زنان سالمند می‌باشند.

۱۶. سالمندان شهری بیش از سالمندان روستایی (۲۲ درصد بیشتر) در بخش تعاونی به کار اشتغال دارند.
۱۷. سالمندان شهری شاغل در بخش عمومی تقریباً ۳ برابر شاغلان ۶۰ ساله و بیشتر روستایی شاغل در بخش عمومی می‌باشند.
۱۸. سالمندان روستایی بیش از سالمندان شهری به فعالیت در بخش خصوصی اشتغال دارند.
۱۹. طی سه دهه گذشته بار تکفل نظری (نسبت وابستگی سنی سالمندان) رو به افزایش بوده است.
۲۰. نسبت سالمندان به کم سالان (۱۴-۰ ساله) در کشور رو به افزایش می‌باشد.

فهرست منابع:

1. *Added Years of Life in Asia, Current Situation and Future Challenges, in Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Asian Population Studies Series No. 141, United Nations.*
 2. *International Perspectives on Aging Population and Policy Challenges, U.N. Fund for Population Activities.*
 3. *Averting the old Age Crisis, A World Bank Policy, Research Report.*
 4. *United Nations: World Assemble on Aging. Vienna, 26th July - 6th August 1982.*
۱. مرکز آمار ایران، سالنامه‌های مختلف، تهران.
 ۲. مرکز آمار ایران، نشریه سرشماری سال ۱۳۷۵.
 ۳. فصلنامه علوم اجتماعی دوه اول پاییز و زمستان ۱۳۷۰ (۲و۱) انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
 ۴. مجرد (دکتر عبدالحسین)، قانون اساسی و قانون مدنی، تهران، مهتاب، ۱۳۶۴.
 ۵. مؤلف، مقاله فصلنامه علوم اجتماعی (تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، پاییز و زمستان ۱۳۷۰)، دوره اول شماره ۲و۱.